

ข้อสังเกตว่าด้วยการวิจัยของ อาจารย์อุดมศึกษา*

เจตนา นาควัชร**

บทนำ : เอกภาพของการสอนและการวิจัย

ผู้เขียนขออนุญาตเกริ่นนำในฐานะที่เป็นครูภาษาและวรรณคดีเยอรมัน และนักเรียนเก่าเยอรมันแทบทุกครั้งที่ได้พบปะกับอาจารย์มหาวิทยาลัยชาวเยอรมัน เขามักจะถามผู้เขียนว่า "คุณทำวิจัยอะไร" (ผู้เขียนแปลไม่ตรงตัวนักเพราะภาษาเยอรมันที่ว่า "Was ist the Forschungsgebiet? แปลเป็นอังกฤษได้ว่า "What is your research area?") คำถามดังกล่าวถือว่าเป็นคำถามที่ธรรมดามาก และพวกเราที่มาจากต่างวัฒนธรรมก็อาจจะอดสงสัยไม่ได้ว่า เหตุใดเขาจึงไม่ถามว่า เราสอนวิชาอะไร ผู้ที่คุ้นกับระบบอุดมศึกษาเยอรมันคงจะตระหนักดีว่าเรื่องสอนนั้นไม่จำเป็นต้องพูดถึงเพราะอาจารย์มหาวิทยาลัยเยอรมันถูกกำหนดให้สอนสัปดาห์ละ ๘ ชั่วโมงอยู่แล้ว (ยกเว้นอาจารย์บางคนที่ยพยายามหาทางเลี่ยงด้วยการกำหนดรายวิชาที่ไม่มีนักศึกษาลงทะเบียนเรียน แต่ก็ทำได้เฉพาะบางสาขาเท่านั้น) ที่น่าสนใจก็คือเขาให้ความสนใจแก่การวิจัยเป็นพิเศษ และที่เขาอยากรู้

ว่าเราทำวิจัยอะไรนั้น ก็มีใช่เป็นการสอดรู้สอดเห็น หากแต่เป็นความสนใจจริง ๆ เพราะถ้าทิศทางการวิจัยใกล้เคียงกันก็อาจจะแลกเปลี่ยนความรู้และทัศนะทางวิชาการกันได้ ซึ่งถือว่าเป็นกิจของนักวิชาการระดับอุดมศึกษา

อาจกล่าวได้ว่า โดยทั่วไปแล้วอาจารย์มหาวิทยาลัยทำวิจัยทุกคน มากบ้าง น้อยบ้าง ระบบที่กล่าวมานี้เป็นประเพณีสืบทอดมาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อตอนที่นักปราชญ์และนักภาษาศาสตร์ชาวเยอรมัน วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลต์ (Wilhelm von Humboldt) วางรากฐานในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน ซึ่งปัจจุบันรู้จักกันในนามของ Humboldt-Universitaet ซึ่งถือว่าการสอนและการวิจัยเป็นของคู่กัน และสร้างความแข็งแกร่งให้แก่กัน ดังนั้น ถ้าอาจารย์มหาวิทยาลัยเยอรมันมาได้ยินพวกเราบางคนบ่นว่า "ไม่รู้จะวิจัยอะไร" เขาคงจะฉงนสนเท่ห์เป็นอย่างมาก เพราะในทัศนะของเขา การบ่นว่าเช่น

* พิมพ์ครั้งแรกในรายงานการประเมินโครงการและรายงานสรุปการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง อนาคตการวิจัยของมหาวิทยาลัยศิลปากร : หลักการและวิธีการที่พึงประสงค์, หน้า ๓๖-๔๕. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นผู้จัดที่โรงแรมลองบีช อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ๒-๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙.

** ศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาภาษาเยอรมัน คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

นั่นเป็นการปฏิเสธภารกิจหลักของอุดมศึกษา และเขาก็อาจจะยืนยันว่า งานวิจัยที่เขาทำอยู่นั้นได้รับแรงกระตุ้นมาจากการสอนของเขาเอง เพราะการเรียนการสอนที่ดีน่าจะผลักดันให้เกิดความกระหายใคร่รู้ทั้งในส่วนของผู้เรียนและในส่วนของผู้สอนเอง

เอกภาพของการสอนและการวิจัยเป็นหลักการที่อุดมศึกษาในประเทศอื่น ๆ อีกมากหลายรับไปเป็นรากฐานในการดำเนินกิจการวิชาการของมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยในอเมริกาเหนือได้รับอิทธิพลเยอรมันไปมาก และในบางครั้งก็อาจจะให้น้ำหนักแก่การวิจัยมากเกินไปเสียอีก ทั้งนี้เพราะเขาวิตกก้าวหน้าด้วยผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่จนเกิดระบบที่จัดได้ว่าเกินดุลไปมาก เรียกว่า "Publish or perish!" (อาจแปลเป็นไทยได้ว่า "ถ้าไม่ (มีงานวิจัย) ออกตีพิมพ์เผยแพร่ ก็คงตายเสียเถิด") เช่นเดียวกับระบบทั้งหลายที่ได้รับการสนับสนุนหรือผลักดันกันอย่างไร้สติ ระบบที่ว่านี้อาจทำลายความเป็นครูที่ดีอันเป็นแก่นของการศึกษาไม่ว่าในระดับใด ๆ ผู้เขียนเคยได้ยินอาจารย์มหาวิทยาลัยชาวอเมริกันคนหนึ่งปรารภว่า "ผมไม่ต้องการมาทำงานที่มหาวิทยาลัย ผมไม่ต้องการให้นักศึกษามารบกวน" ("I don't want to come to campus. I don't want to be bothered by students") มหาวิทยาลัยอเมริกันที่มีชื่อเสียงบางแห่งต้องการสร้างสถิติด้วยการมีอาจารย์ที่ได้รับรางวัลโนเบลเป็นจำนวนสูงสุด และก็ได้สำเร็จด้วยการมุ่งเน้นการวิจัยและบัณฑิตศึกษา จนถึงกับทอดทิ้งนักศึกษาระดับปริญญาตรี ซึ่งมักจะได้ศึกษาแต่กับเฉพาะผู้สอนที่เป็นนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และแทบไม่เคยได้เรียนหรือได้รู้จักท่านศาสตราจารย์ผู้มีฝีมือระดับโลกเหล่านั้นเลย

ในบ้านเราก็เริ่มที่จะมีการพูดถึงการสร้าง "มหาวิทยาลัยแห่งการวิจัย" (research university) กันมากขึ้นทุกที แต่ตัวอย่างอเมริกันเป็นสภาวะสุดขั้ว

ที่พวกเราควรหลีกเลี่ยง เพราะนั่นอาจเป็นทางที่นำไปสู่อัตวินิบาตกรรมของอุดมศึกษา คงจะไม่มีอาจารย์อาวุโสคนใดที่กล้าแนะนำอาจารย์รุ่นน้องอย่างชัดแจ้งลงไปว่า ทางสายกลางอยู่ ณ ที่ใด สิ่งที่เขาอาจจะเสนอแนะได้คงจะเป็นเพียงแค่ข้อสังเกตทั่วไป นั่นก็คือว่า ถ้าเราเตรียมสอนอย่างจริงจัง เราจะต้องวิจัยอยู่ตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเราเป็นครูที่สอนจริงจังแล้ว ประเด็นที่น่าจะนำไปวิจัยจะผุดขึ้นมาเองจากการสอนของเรา และก็ไม่จำเป็นต้องไปว่า การสอนระดับบัณฑิตศึกษาจะกระตุ้นให้เกิดการวิจัยได้ดีกว่าการสอนในระดับปริญญาตรี ในแง่นี้อุดมศึกษาของอังกฤษเป็นตัวอย่างที่น่าศึกษา เพราะศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียงยังใส่ใจที่จะสอนในระดับปริญญาตรี แต่งานวิจัยของเขาก็จัดได้ว่าอยู่ในระดับแนวหน้าของวงการนานาชาติ

ในอีกแง่หนึ่ง เราคงจะด่วนสรุปไม่ได้ว่า การวิจัยดำเนินไปอย่างเข้มข้นแล้ว การเรียนการสอนจะก้าวหน้าตามไปด้วย ผู้เขียนอยากจะขอเล่าประสบการณ์จากการที่ได้สนทนากับนักวิจัยหนุ่มที่ปรารถนาจะลาออกจากการทำงานวิจัยในบริษัทแห่งหนึ่ง แล้วจึงย้ายมาเป็นนักวิจัยของมหาวิทยาลัย Cambridge เขาเคยได้เงินทุนแลกเปลี่ยนไปทำวิจัยในประเทศญี่ปุ่น (ซึ่งเขาค่อนข้างจะถูกกว่า ไม่สนใจการวิจัยพื้นฐาน เพราะมุ่งแต่จะผลิตถ่ายเดียว) ผู้เขียนถามเขาว่า เขาไม่เคยคิดจะเป็นอาจารย์บ้างหรือ คำตอบของเขาก็คือ เขาไม่มีความสามารถพอที่จะเป็นอาจารย์ได้ เพราะความชัดเจนในการวิจัย เป็นความสามารถเฉพาะทาง ถ้าเขาคิดจะเป็นอาจารย์ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับปริญญาตรี) เขาจะต้องใช้เวลาในการเพาะตัวอีกอย่างน้อย ๓ ปี เพื่อให้รู้กว้าง และรู้สึกพอที่จะเป็นอาจารย์ได้

เป็นอันว่า การจะเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ดีได้นั้น ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเฉพาะด้านเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพื้นฐานทางวิชาการที่จำเป็นเท่านั้น ความสามารถในการไตร่ตรอง ในการถกเถียงความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่กว้างขวางพอ รวมไปถึงความคิดบุกเบิก และสร้างสรรค์ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติเป็นคุณสมบัติที่จำต้องมี ในมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก ผู้ที่สอนนักศึกษาปีที่ ๑ มักจะเป็น "มหาครู" ที่มีระดับความเป็นครูเกินเลยไปจาก "นักวิจัย" เฉพาะทาง

ประชาคมแห่งการวิจัย

เราขอบพุดกันถึงเรื่อง "บรรยากาศทางวิชาการ" ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วิทยาการ (ซึ่งรวมไปถึงการวิจัย) ก้าวหน้า และก็มักจะหาตัวคนผิดซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้บรรยากาศทางวิชาการซบเซาไม่ได้ บางครั้งเราก็พูดลอย ๆ ไปโดยไม่ค่อยจะแน่ใจว่าบรรยากาศทางวิชาการคืออะไร ในบทความเรื่อง "ความคิดเรื่องอุดมศึกษาของ ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล"^(๑) ผู้เขียนได้พรรณนาไว้ค่อนข้างจะเป็นรูปธรรมว่า ท่านอาจารย์ปิ่นพยายามที่จะสร้างบรรยากาศเช่นนี้ขึ้นมาด้วยวิธีการใดใน "ยุคทอง" ของ "ทับแก้ว" โดยส่วนตัวแล้ว ผู้เขียนเชื่อว่าบรรยากาศทางวิชาการมาจากหลักการใหญ่ที่ว่าด้วย "มนุษย์สัมพันธ์มนุษย์ด้วยปัญญา" ถ้ากล่าวอย่างนี้ก็อาจจะยังเป็นนามธรรมอยู่มาก ผู้เขียนจึงจะขอโอกาสยกตัวอย่างจากประเทศอังกฤษมาอีกครั้ง เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๙๒ ประเทศอังกฤษตัดสินใจที่จะสร้างสถาบันวิจัยคณิตศาสตร์แห่งชาติขึ้นมา โดยให้มหาวิทยาลัย

ที่สนใจเสนอตัวเข้าแข่งขันเพื่อรับเป็นเจ้าของภาพ ปรากฏว่ามหาวิทยาลัย Cambridge ได้รับเลือก ด้วยเหตุผลที่ว่า มีผลงานการวิจัยดีเด่นในด้านนี้ต่อเนื่องกันมานาน

ผู้เขียนไม่อยู่ในฐานะที่จะอธิบายกลไกหรือโครงสร้างทางวิชาการของ The Isaac Newton Institute for Mathematical Sciences ได้ แต่สิ่งที่ผู้เขียนสนใจมากคือหลักการในการดำเนินงาน ซึ่งชัดเจนมากที่สุดคือ "ความคิดหลักคือ การให้โอกาสแก่กลุ่มคนที่โดยปกติไม่ค่อยจะได้พบกัน ให้มาอยู่ร่วมกันในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นทางการอันเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิด"^(๒) ประเด็นที่พึงสังเกตในที่นี้คือ การอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน ได้พบกัน สัมผัสกันทางความคิด ประเด็นที่ตามมาก็คือ การแลกเปลี่ยนความคิดที่ว่านี่เป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ แม้แต่การสร้างสภาวะแวดล้อมทางกายภาพก็จะเป็นไปตามหลักการที่กล่าวมานี้ แน่นนอนที่สุดที่สถาบันแห่งนี้จะต้องมีห้องน้ำชา และสมาชิกของสถาบันจะมาพบปะกันอย่างไม่เป็นทางการที่ห้องน้ำชาทุกวัน สถาปนิกคิดไปไกลกว่านั้น นักคณิตศาสตร์ไม่ต้องการห้องปฏิบัติการที่ใหญ่โตอะไร ทุกอย่างอยู่ในหัวสมองของเขาหมดแล้ว ถ้าเขาต้องการเขียนสูตรคณิตศาสตร์ต่าง ๆ ออกมาเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำเพื่อตนเองหรือเพื่อสื่อไปยังเพื่อนร่วมงานอื่น สถาปนิกก็เตรียมกระดานติดไว้ให้ตามที่ต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงลิฟต์และห้องสุขา!^(๓) สถาบันแห่งนี้มีนักวิชาการประจำเพียงจำนวนหนึ่ง นอกนั้นเป็นนักวิชาการรับเชิญและนักวิชาการแลกเปลี่ยนที่มาจากทั่วโลก ซึ่งมาทำวิจัยที่สถาบันเป็นการชั่วคราว เป็นที่ทราบกันดีอยู่

(๑) เจตนา นาควัชระ "ความคิดเรื่องอุดมศึกษาของศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล" ในวารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับ "๒๕ ปี ศึกษาสาส์น" ๒๕๓๙

(๒) "Formula for Success", in: CAM - The University of Cambridge Alumni Magazine, Michaelmas Term, 1995, p. 16.

(๓) เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗

ว่า สถาบันที่ตายไม่ได้คือ สถาบันที่สร้างกลไกมิให้เกิดการผสมพันธุ์กันเอง (In-breeding) ในทางวิชาการ นอกจากนี้ ในการบริหารสถาบัน ก็มีการกำหนดองค์ประกอบของคณะกรรมการให้มีลักษณะนานาชาติ โดยมีกรรมการที่เป็น "คนใน" เพียง ๑ คน เท่ากับเป็นหลักประกันว่าสถาบันแห่งนี้เป็นสมบัติร่วมของประชาคมวิชาการนานาชาติ และในขณะเดียวกันก็จะต้องการจะมอบความรับผิดชอบให้แก่องค์กรบริหารนานาชาตินี้ในการที่จะประกันคุณภาพของงานให้อยู่ในระดับนานาชาติด้วย

ตัวอย่างที่อ้างมานี้ อาจจะห่างไกลจากความ เป็นจริงในบ้านเราอยู่บ้าง แต่ก็มิใช่ภาพอุดมคติที่ เลื่อนลอย เพราะเป็นสิ่งที่มิอาจเกิดขึ้นจริงในสถาบัน เจ้าภาพ(ที่บังเอิญดำเนินงานต่อเนื่องมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๓) หลักการบางประการมีลักษณะเป็นสากลที่น่าจะ ให้แรงกระตุ้นแก่น้องใหม่ของวงการอุดมศึกษาได้ ถ้า ตรวจสอบดูให้ดีแล้ว จะเห็นได้ว่าหลักการบางอย่างก็ มีอยู่ในวงการของเราแล้ว เพียงแต่เราอาจจะมิได้ให้ ความสำคัญแก่สิ่งเหล่านั้นมากนัก เพราะอาจจะ เป็นเรื่องหญ้าปากคอก เช่น โอกาสที่นักวิชาการจะได้มี ปฏิสัมพันธ์ต่อกันในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นทางการนั้น มิใช่ของแปลกใหม่อะไรสำหรับเรา เพียงแต่พวกเรา บางคนหรือบางกลุ่มอาจจะใช้โอกาสเหล่านั้นไป ใน การเสวนาในเรื่องที่มีวิชาการเสียเป็นส่วนใหญ่ ใน ท้ายที่สุดแล้วผู้รู้มักจะจีประเด็นปัญหาไปที่ตัวคนมาก กว่าระบบ และสิ่งที่เราพูดกันมากในขณะนี้ (โดยที่ยัง หาทางแก้ไม่ได้) ก็คือปัญหาคุณภาพของคน ซึ่งเป็น สิ่งที่พัฒนาได้

เรื่องของคุณภาพและเรื่องของมาตรฐานอาจจะ มิใช่สิ่งที่เราตรวจสอบหรือวัดได้ด้วยตัวเองเสมอไป การได้สังสรรค์กับนักวิชาการจากสถาบันอื่น จาก แหล่งอื่น (และถ้าเป็นไปได้ จากประเทศอื่น) จะช่วย ให้เราตระหนักได้ว่าเรายืนอยู่ ณ ที่ใดในประชาคม

วิชาการ เท่าที่ผู้เขียนได้สังเกตมา วงการแพทย์และ วิทยาศาสตร์การแพทย์ของไทยก้าวไปไกลมากใน ด้านของการวิจัยเพราะโอกาสที่นักวิชาการของไทยจะได้ "ออกโรง" ในระดับนานาชาติมีอยู่มาก ซึ่งมีใช้สิ่งที่ เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นเพราะผู้ก่อตั้งวิทยาการ สาขานี้ใส่ใจที่จะคบหาสมาคมกับนักวิชาการนานาชาติ และมุ่งที่จะรักษามาตรฐานของวิทยาการนี้ในบ้านเรา ให้เทียบได้กับระดับนานาชาติ ผู้เขียนเองอยู่ในสาขา อักษรศาสตร์จึงสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่าวงการของเรา ยังเดินตามหลังวงการแพทย์และวิทยาศาสตร์การ แพทย์อีกหลายก้าวนัก พวกเรามักจะมีข้อแก้ตัวว่า ลักษณะวิชาต่างกัน ไม่น่าจะนำมาเปรียบกัน แต่ถ้า เราหันไปพิจารณาการอักษรศาสตร์ของชาติอื่นบ้าง แม้ แต่ประเทศในเอเชียบางประเทศ เราก็จะเห็นได้ว่า เขามีความเข้มข้นและคึกคักกว่าของเรามากในด้าน ของการวิจัย เราจะอธิบายปรากฏการณ์นี้ได้อย่างไร ทั้ง ๆ ที่คุณวุฒิของอาจารย์ของเราดีขึ้นมากในรอบ ๒๐ ปีที่ผ่านมาและทั้ง ๆ ที่ภาระงานสอนก็ดูจะลดลงกว่าเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว คำตอบที่พอจะอนุมานได้ก็คงจะเป็นว่า เราไม่ใส่ใจที่จะสัมผัสกับโลกภายนอก เราวัด มาตรฐานด้วยตัวของเราเอง และบางครั้งเราก็พอใจ กับตัวเองเร็วเกินไปสักหน่อย

ถ้ามีผู้ถามต่อไปว่า ในบรรดาวิชาอักษรศาสตร์ ก็มีวิทยาการบางสาขา เช่น ภาษา วรรณคดี และ วัฒนธรรมต่างประเทศที่โดยธรรมชาติย่อมจะต้อง สัมผัสกับโลกภายนอกอยู่แล้ว เหตุใดจึงยังไม่ก้าวไป ไกลเท่าที่ควรจะเป็น คำถามนี้เราตอบได้ไม่ยากนัก ก็ โลกภายนอกที่เพื่อนร่วมงานของเราในภาควิชาภาษา ต่างประเทศทั้งหลายทั้งปวงยึดเป็นสภะที่พึงก็คือ ประเทศต้นกำเนิดของภาษา วัฒนธรรม และวรรณ คดีเหล่านั้นนั่นเอง กระบวน "ลัทธิวิทยา" ที่ดำเนินต่อ เนื่องกันมาร่วมถึงศตวรรษก็ยังดำเนินต่อไป เราไม่ เป็นตัวของเราเองเพียงพอ เรายังไม่พัฒนาอินทรีย์ให้

แก่กล้าพอที่จะเข้าสู่ระบบการแลกเปลี่ยนทางวิชาการกับเขาได้ ก็อีกเช่นกันนั่นแหละนักวิชาการด้านอักษรศาสตร์โดยเฉพาะด้านภาษาและวรรณคดีตะวันตกของประเทศในเอเชียบางประเทศ เช่น อินเดีย อยู่ในฐานะที่จะสร้างงานวิจัยที่เจ้าของวัฒนธรรมต้นกำเนิดเองพร้อมที่จะยอมรับ สำหรับประเทศที่มีวัฒนธรรมใกล้เคียงกันนั้นคงจะอยู่ในฐานะที่ดีกว่าเรามาก ผู้เขียนเพิ่งจะได้ไปร่วมประชุมทางวิชาการ เกี่ยวกับกวีนิพนธ์ออสเตเรียในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มา ซึ่งมหาวิทยาลัย Innsbruck ประเทศออสเตรียเป็นผู้จัดในตอนปลายเดือนตุลาคม ๒๕๓๘ และก็ได้ประสบการณ์ที่ชวนให้คิดว่า วิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ก็อาจจะเป็นวิทยาการที่ปราศจากพรมแดนทางวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีกลุ่มนักวิชาการจากมหาวิทยาลัย Zagreb ประเทศ Croatia แสดงความโดดเด่นออกมาอย่างเห็นได้ชัดจนว่า พวกเขามีความเชี่ยวชาญในด้านวรรณคดียุคใหม่ของออสเตรียในระดับที่คนออสเตรียเองยอมรับนับถือ และอาจจะต้องพึ่งเอาเสียด้วยซ้ำ

ผู้เขียนจึงไม่คิดว่าเราควรจะต้องท้อแท้สิ้นหวังและเดินตามกระแสเทพปกรณัมที่อาจารย์ชาวต่างประเทศที่ใจแคบบางคนได้ปลุกฝังเอาไว้ว่า ความเข้าใจในด้านวัฒนธรรมอันลึกซึ้งเป็นเอกลักษณ์ของเจ้าของวัฒนธรรมต้นกำเนิด พวกเราเองก็ได้เห็นประจักษ์ชัดแล้วว่า ไทยศึกษาในรอบ ๒๐ ปีที่ผ่านมา มิได้เป็นเอกลักษณ์ของนักวิชาการไทยอีกต่อไป แต่ได้กลายเป็นวิทยาการนานาชาติ ที่นักวิชาการชาวต่างประเทศจำนวนไม่น้อยเป็นผู้ช่วยสร้างให้แข็งแกร่งขึ้นมาได้ นักวิชาการด้านไทยศึกษาในประเทศไทยเองจำเป็นต้องปรับตัวให้ทันกับกระแสโลกาภิวัตน์นี้ บางครั้งเราอาจจะต้องยอมรับโดยดุษณีว่า เราพึ่งงานวิชาการที่เขียนเป็นภาษาไทยเท่านั้นไม่พอเสียแล้ว นักวิชาการของไทยจำเป็นต้องมีความรู้ภาษาต่างประเทศดีพอ

(ซึ่งไม่จำกัดวงอยู่เฉพาะแต่ภาษาอังกฤษ) เพื่อที่จะสามารถติดตามงานวิจัยด้านไทยศึกษาในระดับนานาชาติ ปรากฏการณ์ใหม่นี้ไม่ใช่เป็นการสูญเสียอธิปไตยในทางวิชาการ แต่เป็นการเปิดใจออกรับปัญญาของโลก การที่ "โลก" สนใจเรามากถึงขั้นที่ลงทุนลงแรงศึกษาเรื่องของไทยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เป็นสิ่งที่น่าจะทำให้ความมั่นใจแก่เราได้ว่า เรามี "ของดี" ให้เขาศึกษา ประเด็นปัญหาที่ถือว่าวิทยาการของเรายังขาดความเฉียบคมและลุ่มลึกพอที่จะทำให้เราเห็นคุณค่าของ "ของดี" เหล่านี้ได้ การวิจัยเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้เรารู้จักตัวเองและรู้จักโลกได้ดียิ่งขึ้น

เครื่องมือ ระบบ และนโยบาย

ผู้เขียนได้กล่าวถึงตัวนักวิจัยมาพอสมควรแล้ว จึงใคร่ที่จะนำประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องมาอภิปรายบ้าง ปัญหาอันหนักอกสำหรับผู้ที่ต้องทำหน้าที่บริหารงานวิจัยในหลายสถาบันคือ การที่ไม่มีผู้ขอทุนวิจัย หรือมีผู้ขอทุนวิจัยน้อยเกินไป เรามักจะด่วนสรุปว่า สภาพการณ์ที่กล่าวถึงนี้บ่งชี้ถึงความอ่อนด้อยทางวิชาการของสถาบันนั้น ๆ เราอาจจะด่วนประณามเพื่อนร่วมงานของเราว่า เป็นผู้ที่ไม่หาความกระหายใคร่รู้ เป็นผู้ที่ไม่ฝีมือในทางวิชาการ ข้อวินิจจัยดังกล่าวอาจจะจริงก็ได้ แต่ถ้าเรามองปัญหาจากอีกมุมมองหนึ่ง เราอาจจะพบว่าสถาบันที่มีผู้ขอทุนวิจัยน้อย อาจเป็นมหาวิทยาลัยที่บริหารงานวิชาการได้อย่างเยี่ยมยอดก็ได้ (ผู้เขียนจะไม่อาสาให้ข้อวินิจจัยส่วนตัวว่า มหาวิทยาลัยศิลปากรของเราจัดอยู่ในประเภทใด) ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของวิชาด้วย ถ้าเราจะตีความกิจกรรมการวิจัยให้กว้างมาก ๆ ดังที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ในตอนต้นของบทความนี้ เราก็จะเข้าใจได้ว่า การวิจัยในบางรูปแบบและในบางสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

อาจไม่จำเป็นต้องใช้ทุนวิจัยที่แยกจำเพาะเจาะจงออกมาเป็นโครงการต่างหาก "เครื่องมือ" ที่ผู้วิจัยต้องใช้ อาจเป็นแค่หนังสือวารสารและบริการคอมพิวเตอร์ ถ้าห้องสมุดให้บริการที่ดีอยู่แล้ว ถ้าเครือข่ายคอมพิวเตอร์กว้างขวางพอ ถ้าผู้บริหารในระดับต่าง ๆ เข้าใจและสนับสนุนงานวิชาการ ผู้วิจัยจำนวนหนึ่ง อาจจะทำวิจัยให้ลุล่วงไปได้โดยไม่ต้อง "ขอทุนวิจัย"

ผู้เขียนเองเคยเป็นกรรมการพิจารณาโครงการวิจัยและผลงานวิจัยในหลายองค์กร และสามารถที่จะยืนยันได้ว่า ค่าใช้จ่ายที่นักวิจัยขอมาเป็นโครงการต่างหากนั้น ในหลาย ๆ กรณีไม่จำเป็นต้องขอมาเลย เพราะเป็นเพียงค่าจ้างพิมพ์ดีด ค่ากระดาษ ค่าเข้าปกเย็บเล่ม ฯลฯ ซึ่งอาจจะอิงงบประมาณของหน่วยงานของตนเองได้ ถ้าผู้บริหารเห็นความสำคัญของงานวิจัย ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คงใช้ไม่ได้กับวิทยาการบางสาขาที่ต้องการเครื่องมือเฉพาะด้านที่มีราคาแพง หรือมีค่าใช้จ่ายในการออกงานสนามที่ต้องใช้เวลานาน และมีขอบข่ายที่กว้างขวาง แต่สำหรับนักวิจัยรุ่นเยาว์ในบางสาขา การขอทุนวิจัยเฉพาะโครงการอาจไม่จำเป็นก็ได้

จากประสบการณ์ของผู้เขียนเองในฐานะนักวิชาการด้านอักษรศาสตร์ ได้ทำงานวิจัยมาแล้วหลายเรื่อง โดยที่ได้ขอทุนเป็นโครงการเฉพาะ ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ด้วยการที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ พระราชวังสนามจันทร์มีห้องสมุดที่ดีมากในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิชาวรรณคดีตะวันตกที่ผู้เขียนสนใจอยู่ โดยเฉพาะในด้านวารสารทางวิชาการนั้น อยู่ในระดับที่ดีกว่ามหาวิทยาลัยในประเทศไทยอีกหลายแห่ง ห้องสมุดจะดีได้มีได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของบรรณารักษ์ แต่ถ้ายึดตาย แต่ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ซึ่งรู้ว่าการต้องการทางวิชาการของตนเป็นอย่างไร ผู้เขียนควรจะพัฒนาไปในทิศทางใด จะขอเล่าประสบการณ์ที่น่าพิศวงสู่กันฟังสักเล็กน้อย ในฐานะนักวิชาการด้านวรรณคดี

เยอรมัน ผู้เขียนได้มีโอกาสสำรวจหอสมุดมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ทั้งในประเทศเยอรมนีเอง และในประเทศอื่น ๆ ที่มีการเรียนการสอนภาษาและวรรณคดีเยอรมัน ผู้เขียนกล้ายืนยันได้อย่างเต็มปากว่า Graduate Library ของ University of Michigan ที่เมือง Ann Arbor มีหนังสือ และวารสารด้านเยอรมันศึกษาในขอบข่ายที่กว้างขวางมาก และการจัดระบบบัตรรายการคอมพิวเตอร์ของหอสมุดแห่งนี้ดีกว่าหอสมุดมหาวิทยาลัยใด ๆ ในเยอรมนีเองที่ผู้เขียนได้เคยใช้มา สะดวกต่อการค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอาจารย์ด้านเยอรมันศึกษาในมหาวิทยาลัย Michigan เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญสูงมาก และก็ตั้งชื่อเรียกห้องต่อหอสมุดของตนไว้ในระดับสูงเช่นกัน

ถ้าจะหันมาพิจารณาหอสมุดของเราเองบ้าง ผู้เขียนก็คิดว่าอาจารย์ บรรณารักษ์ และผู้บริหารในอดีตช่วยกันวางระบบไว้ให้แก่หอสมุดพระราชวังสนามจันทร์อันเป็นรากฐานที่มั่นคงในทางวิชาการ (ผู้เขียนจะไม่เอ่ยถึงข้อด้อยบางประการที่อาจเกิดขึ้นในช่วงหลัง ซึ่งเราจำเป็นจะต้องตามวิวัฒนาการของระบบสารสนเทศยุคใหม่ให้ทัน) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าอาจารย์รุ่นหลัง ๆ โดยเฉพาะในด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์อาจไม่ใช้ห้องสมุดให้คุ้มกับที่รัฐได้ลงทุนไป อาจารย์จำนวนหนึ่งไม่อ่านวารสาร ไม่ติดตามความเคลื่อนไหวใน "ประชาคมวิชาการ" อาจระอุนฝีกอบรมจากต่างประเทศ และเมื่อมีโอกาสเช่นนั้นก็มุ่งแต่จะรับสิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ฝีกอบรมบอกให้หรือยัดเยียดให้ ผู้เขียนเฝ้าสังเกตอาจารย์ด้านภาษาตะวันตกมานานพอสมควร และก็อดคิดไม่ได้ว่าเพื่อนร่วมงานของผู้เขียนเป็นจำนวนไม่น้อยชอบที่จะ "เรียนลัด" ถ้าจะเขียนงานวิชาการในหัวข้อใด ก็จะสะสมเฉพาะหนังสือ (Monographs) ที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ โดยตรง และก็ยังทิ้งวารสารอันทรงคุณค่าให้อยู่โดดเดี่ยวเดียวดายในห้องเย็นชั้นสองของอาคาร

หอสมุดต่อไป นั่นอาจจะไม่ใช่หนทางที่จะทำให้การวิจัยเจริญงอกงามอย่างต่อเนื่องได้

มีเรื่องที่ข้าพเจ้าที่เสาสักนึ่งฟังในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวารสารวิชาการ พวกเราที่อ่านวารสารคงทราบดีว่าวารสารต่างประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เป็นอัตราส่วนที่ไม่สมดุลกับการเพิ่มงบประมาณของเรา จึงมีความจำเป็นที่ต้องตัดทอนจำนวนวารสารลงเป็นครั้งคราว มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ผู้เขียนได้รับเชิญไปสอนในมหาวิทยาลัยต่างประเทศเป็นระยะเวลาานพอสมควร เมื่อกลับมา ก็พบว่าวารสารที่สำคัญ ๆ หลายฉบับหายไปจากชั้นวารสารในหอสมุดพระราชวังสนามจันทร์ สอบถามแล้วได้ความว่า ในการตัดทอนจำนวนวารสารลงนั้น ได้มีการยึดระบบการเรียงตัวอักษรเป็นหลัก คือตัดชื่อวารสารที่ขึ้นต้นด้วยอักษรโรมันท้าย ๆ ลงไป โชคร้ายที่คำว่า "วารสาร" ในภาษาเยอรมัน คือ Zeitschrift เพราะฉะนั้นวารสารที่เรียกชื่อว่า "วารสาร..." หรือ "Zeitschrift fuer.." จึงหลุดออกไปจากรายการที่จะกู้สถานการณ์ได้สำเร็จก็กินเวลาไปหลายเดือน นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า อาจารย์ที่ไม่อ่านวารสาร และผู้บริหารที่ไม่จัดเจนในทางวิชาการอาจสร้างความปั่นป่วนให้แก่ภาววิชาการได้

ท่านผู้อ่านอาจจะคิดว่า ที่ผู้เขียนกล่าวมานี้ทั้งหมด ก็ดูจะยังไม่ถึงเรื่องของบุคคล และคุณภาพของคน ผู้เขียนก็คงต้องรับสารภาพว่า ผู้เขียนคิดไว้ในเรื่องของการวิจัย คนสำคัญไม่น้อยกว่าระบบ หรือคนสำคัญกว่าระบบเสียด้วยซ้ำ ระบบมีไว้สำหรับเอื้อต่อการทำงานของคน และในบางครั้งระบบ (ซึ่งคนคิดขึ้นหรือปล่อยให้เกิดขึ้น) ก็ทำลายคนได้เช่นกัน ระบบ "อนารยประชาธิปไตย" ในสถาบันอุดมศึกษาของไทยในปัจจุบันดูจะไม่เอื้อต่อการทำงานวิชาการร่วมกัน เพราะอาจารย์มหาวิทยาลัยไม่ว่าจะต่างวุฒิภาวะหรือต่างประสบการณ์ ต่างก็เป็นผู้ครองอาณาจักรอิสระด้วยกันทั้งนั้น นักวิชาการรุ่นผู้เขียน

เรียนรู้จากนักวิชาการรุ่นพี่และรุ่นพ่ออยู่เสมอ เพราะระบบ (ราชการที่เราสวดที่จะหยามเหยียดในปัจจุบัน) ตีกรอบให้เราต้องฟังผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่รุ่นก่อนเป็นจำนวนไม่น้อยก็เป็นผู้ที่มากด้วยบารมีในทางวิชาการจริง ๆ เสียด้วย คนรุ่นผู้เขียนจึงมีโอกาสน้อย ๆ เติบโตขึ้นมาในทางวิชาการ โดยมีผู้ใหญ่ช่วยประคับประคองและชี้ทางอันเป็นประโยชน์ให้แก่เรา

ในขณะนี้เราต้องรอให้ "กองทุนสนับสนุนการวิจัย" มาชี้ทางให้เรา ซึ่งโครงการประเภท "การพัฒนากลุ่มวิจัย ของ สกว. ก็คือ กองทุนสนับสนุนให้เกิดกระบวนการ "ถอยหลังเข้าคลองทางวิชาการ" นั่นเอง คือ สร้างกรอบให้นักวิจัยอาวุโสช่วยพัฒนานักวิจัยรุ่นน้องและรุ่นลูก ประเทศตะวันตกและประเทศในเอเชียบางประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ตั้งระบบไว้อย่างชัดเจนให้มีการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ยกตัวอย่างเช่นระบบอุดมศึกษาของญี่ปุ่นจะกำหนดไว้ว่า กลุ่มวิชาการที่เรียกว่า "chair" นั้น จะประกอบด้วย ศาสตราจารย์ ๑ คน ซึ่งมีผู้ช่วยเป็นรองศาสตราจารย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์นักวิจัย จำนวนเท่านั้นเท่านี้คน คือเป็นระบบที่กำหนดให้คนเกาะกลุ่มกันทำงาน และเราก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่า วิชาการของเขาก้าวไปได้ไกลเพียงใด ในเยอรมนีก็เช่นกัน ศาสตราจารย์จะทำงานร่วมกับอาจารย์ผู้ช่วยจำนวนหนึ่ง โดยช่วยพุ่มพักให้อาจารย์รุ่นหนุ่มสาวเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและมีระบบ แต่ทั้งหมดนี้จะดำเนินไปด้วยดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับนักวิชาการระดับหัวหน้าคือตัวศาสตราจารย์เอง ถ้าตั้งศาสตราจารย์ผิด คือ ตั้งคนที่ไม่เชี่ยวชาญจริง หรือตั้งคนที่ไร้คุณธรรม ระบบทั้งระบบก็จะทรุดลงไปได้ ในท้ายที่สุดแล้วเราก็เสี่ยงเรื่องของคนไปไม่พ้น ระบบจะเดินไปได้ดีก็เพราะคนที่ร้อนวิชา รักวิชา และรักเพื่อนมนุษย์ไปด้วยพร้อม ๆ กัน

เมื่อพูดมาถึงขั้นนี้แล้ว ก็คงจะต้องตั้งโจทย์ต่อ

ไปว่า เราจะปล่อยให้ผู้มากด้วยบารมีทางวิชาการและกลุ่มวิจัยของท่านทำงานวิจัยของท่านไปโดยไม่ต้องมีการกำหนดนโยบายใด ๆ เลยกระนั้นหรือ นี่คือปัญหาโลกแตกของการวิจัย เราจะถือว่าการวิจัย (ในกรอบของอุดมศึกษา) เป็นกิจกรรมทางปัญญาอันเป็นอิสระโดยเต็มที่กระนั้นหรือ ในเมื่อปัจจัยสนับสนุนการวิจัยส่วนใหญ่ยังเป็นเงินภาษีอากรของราษฎรอยู่ (สำหรับเงินทุนจากแหล่งเอกชนที่มา "ว่าจ้าง" มหาวิทยาลัยให้ทำงานวิจัยให้ นั้น เราคงจะต้องยอมรับว่านั่นเป็นการวิจัยที่มุ่งประโยชน์เฉพาะด้าน ซึ่งในระบบอุดมศึกษาดั้งเดิมอาจไม่ถือว่าเป็นกิจของมหาวิทยาลัย) เราอาจจำเป็นต้องสร้างความกระจ่างให้แก่ตนเองเสียก่อนว่านโยบายทั่วไปที่เกี่ยวกับกิจกรรมการวิจัยของสถาบันอุดมศึกษาที่รัฐอาจกำหนดขึ้นกับนโยบายของรัฐที่ว่าด้วยการสนับสนุนให้เกิดงานวิจัยที่ยังประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ อาจจะเป็นคนละเรื่องกัน แต่ก็ไม่จำเป็นจะต้องขัดกัน สถาบันอุดมศึกษานานาชาติจะสร้างความพร้อมที่จะสนองนโยบายทั้งสองด้านได้เท่าเทียมกัน ประเด็นที่เป็นปัญหาระดับโลกอยู่ในขณะนี้ในส่วนที่เกี่ยวกับบทบาทของรัฐที่มีต่อการวิจัยก็คือ ผู้กำหนดนโยบายของรัฐมักจะให้ความสำคัญต่อนโยบายประเภทหลังมากกว่าประเภทแรก ในประเด็นนี้นักวิชาการระดับแนวหน้าของโลกได้แสดงความวิตกกังวลเอาไว้ไม่น้อย ล่าสุด Stephen Hawking ศาสตราจารย์ในวิชาฟิสิกส์และคณิตศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย Cambridge ได้แสดงจุดยืนของนักวิชาการได้อย่างแจ่มชัดเมื่อเขากล่าวว่า

"เป็นการถูกต้องแล้วที่มีการกำหนดว่าเราจะต้องสร้างโครงการวิจัยที่เข้ารูปร่างเรียบร้อย แต่มันเป็น

สิ่งที่น่าหัวเราะถ้าจะมาเรียกร้องให้โครงการของเราต้องยังประโยชน์ต่อวงการอุตสาหกรรม... ลองดูสิว่าในบรรดาการค้นพบอันยิ่งใหญ่ในอดีตที่เป็นรากฐานของเทคโนโลยียุคใหม่ของเรานั้น มีสักกี่เรื่องที่ได้รับแรงกระตุ้นจากอุตสาหกรรม คำตอบก็คือว่าแทบไม่มีเลย...

และ วิทยาศาสตร์พื้นฐานอย่างของพวกผมไม่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในอุตสาหกรรม อย่างน้อยก็ยังไม่เป็นประโยชน์ไปอีกนานโขทีเดียว... มันยังมีมิติที่สำคัญสำหรับชีวิตมนุษย์ที่อยู่นอกเหนือความสะดวสบายในทางวัตถุ"^(๔)

ในท้ายที่สุด การได้แก่นโยบายของรัฐของท่านศาสตราจารย์ผู้เป็นที่ยอมรับนับถือในระดับโลกก็ลงเอยด้วยคำถามทางปรัชญา เราจะสรุปได้หรือไม่ว่าในสังคมอารยะเท่านั้นที่ผู้ถืออำนาจรัฐพร้อมที่จะรับฟังข้อโต้แย้งที่มีลักษณะเป็นข้อคิดเชิงปรัชญา

สำหรับบ้านเรานั้น กรรมาธิการงบประมาณของสภาผู้แทนราษฎรคงจะไม่มีอารมณ์อดทนพอที่จะรับฟังการเทศน์เป็นกัณฑ์ ๆ จากศาสตราจารย์วิชาฟิสิกส์เชิงทฤษฎีเป็นแน่ มหาวิทยาลัย(ของรัฐ)ก็คงจะต้องหาทางออกในการสร้างความสมดุลของงบประมาณด้วยการหารายได้จากการ "รับจ้างวิจัย" ต่อไป ถ้าทำโดยไม่ขาดสติ และไม่ใจง่าย "ขายวิญญาณ" (ทางวิชาการ) ให้แก่พ่อค้า (หน้าเลือด) อย่างรวดเร็วจนเกินไป^(๕) ศักดิ์ศรีของมหาวิทยาลัยไทยก็คงจะดำรงอยู่ได้ และศาสตราจารย์ในวิชาที่ไร้ประโยชน์ในทางวัตถุทั้งหลายก็คงจะทำหน้าที่เป็นช้างเผือกประดับบารมีต่อไปได้อย่างไม่ตะขิดตะขวงใจ

(๔) CAM - The University of Cambridge Magazine, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

(๕) ในบทความเรื่อง "อาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพ" ผู้จัดการรายวัน วันที่ ๕ มกราคม หน้า ๘ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ไม่ลังเลที่จะกล่าวว่า "...อาจารย์จำนวนไม่น้อย (ก็) ขายตัวไม่ต่างจากโสเภณี เพียงแต่ว่าโสเภณีขายตัวด้วยภาวะจำยอม แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยมิเพียงขายตัวเท่านั้น ทว่ายังขายจิตวิญญาณอีกด้วย..."